

11. Люшер М. Оценка личности посредством выбора цвета // <http://www.aquarun.ru>.
12. Макара М. П., Мигович І. І. Карпатами поріднені: Історичний нарис українсько-словацьких етнополітичних та етнокультурних відносин. – Ужгород: ВАТ «Патент», 1998.
13. Пелин А. Исследования межэтнических отношений в условиях неполной искренности респондентов // Перекрестки. Журнал исследований восточноевропейского пограничья европейского гуманитарного университета. – 2007. – № 3-4. – С. 95-101.

Шевчук-Бєла Я. В., ОНЮА

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (ГРЕКІВ, БОЛГАР ТА ВІРМЕНІВ) НА ВІРОСПОВІДАННЯ НА ПІВДНІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

В статье проанализированы особенности создания нормативно-правовой базы и ее практического применения в отношении прав национальных меньшинств (греков, болгар, армян) в области вероисповедания.

Characteristic features of drafting the normative-legal basis concerning national minorities rights (the rights of the Greek, Bulgarian, Armenian) in the areas of religion.

Від початку XVIII ст. Російська держава формується як абсолютна монархія, перебираючи на себе у тому числі й функції церкви. Як зазначав протоієрей Георгій Флоровський, “Государство утверждает себя самое, как единственный, безусловный и всеобъемлющий источник всех полномочий, и всякого законодательства, и всякой деятельности или творчества. Все должно стать и быть государственным, и только государственное попускается и допускается впредь. У Церкви не остается и не оставляется самостоятельного и независимого круга дел, – ибо государство все дела считает своими. И всего менее у Церкви остается власть, ибо государство чувствует и считает себя абсолютным” [1].

Законодавче оформлення нової системи церковно-державних стосунків впроваджується в Росії в контексті петровських реформ, у вигляді “Духовного Регламенту” [1].

Найвищою адміністративною й судовою інстанцією російської православної церкви з 1721 р. був "Святейший Правительствующий Синод". Йому належало право відкриття нових кафедр, обирання архієреїв та нагляд за виконанням церковних законів усіма членами церкви та за духовним просвітництвом народу. Водночас Синод був органом канонічного спілкування з автокефальними православними церквами та з Вселенським православ'ям.

Православна церква користувалася підтримкою держави у новоприєднаних землях, до яких належала у тому числі і Південна Україна разом із містом Одеса. Про це свідчить, наприклад, Указ Синоду від 4 серпня 1799 року на підставі Іменного від 31 липня 1799 р. «Об учреждении Соборных церквей в некоторых городах на денежном окладе; об ассигновании суммы на жалование Священно и церковнослужителям оных церквей и о перемене названий Епархий для единообразных по званию тех Губерний, в коих кафедры их состоят» [2].

Тут зазначається: «...Синод... рассуждая как о знатности и обширности некоторых из приобретенных от Порты Оттоманской городов, так и о том, что в оных населены народы других законов, кроме тех, кои содержат православную Грекороссийского исповедания веру, и что в тамошнем краю... существует знатная купеческая коммерция, признает за приличное и нужное, чтобы в каждом из оных 8 городов, учредить по одной соборной церкви с производением денежной суммы...» [2]. Серед інших міст названо й Одесу.

Православна церква була панівною в ієрархії конфесій Російської імперії. Відповідно до цього, як вже зазначалося, формувалося правове становище національних громад («національних меншин») православного віросповідання в частині релігійній. На території Одеси та навколишнього регіону такі громади були представлені греками та болгарами.

Право грецької національної меншини на свободу віросповідання згадується в іменних указах та положеннях. Так, в іменному указі, що був наданий Катеринославському та Таврійському генерал-губернатору графу П. О. Зубову «Об устройении селения единоверных народов в городе Одессе и окрестностях оного» (де йшлося у тому числі і про переселення греків та формування з них дивізіону), зазначалося: «Когда число переселенцев сих прибудет до 57, то построить для них особую церковь,

в которой бы Богослужение отправлялось на природном их языке, употребя на оную из казны 2000 руб. без возврата» [3].

З рапорту Катеринославського військового губернатора генерал-лейтенанта М. М. Бердяєва Павлу I від 12 квітня 1797 р. випливає, що греки становили на той час більше, ніж 15 % населення міста [4]. А. О. Скальковський зазначає, що, у 1805 р. Одеське Грецьке товариство надало Герцогу А. Е. Де-Ришельє акт, в якому зобов'язувалося добровільно, для спорудження Грецької церкви вносити від усякої чверті пшениці, що продається за кордон, 2,5 копійки [5].

У 1807 г. коштами грецької громади була побудована Свято-Троїцька церква. Пізніше були побудовані церкви Св. Миколая та Св. Аріадни при грецькому приюті для людей похилого віку.

Таким чином, пройшло відносно небагато часу між запровадженням грецьких поселень та реалізацією декларованого права на свободу віросповідання. Крім того, варто підкреслити, що на будівництво церкви для грецького товариства було виділено гроші з казни, без необхідності їх повернення, що свідчило про зацікавленість уряду в грецькому населенні й про сприяння так званим «одновірцям».

Представники болгарської національної меншини в межах Одеси групувалися навколо вже згадуваного «Настоятельства одесских болгар, собирающих пожертвования по империи для бедных болгарских православных церквей и училищ». Серед його програмних положень, викладених у «Тимчасовій інструкції», яка була отримана від Синоду у 1860 р., зазначалося, що завданнями болгарського благодійного товариства є у тому числі «...снабжать всем необходимым православные церкви; заботиться об образовании священнослужителей и учителей для болгар» [6].

Без перешкоджань відкривались і православні церкви в болгарських колоніях. Тут варто зазначити, що одеські болгар-емігранти, солідарно з балканською метрополією, вимагали їхнього відокремлення від Константинополю у вигляді автокефалії. Офіційна політика Російської імперії у цьому напрямку була нечіткою: з одного боку імперський уряд намагався стримувати «надмірні вимоги» болгар, щоб не псувати стосунків з греками; з іншого – відрив частини пастви від Константинопольського патріархату був на користь Російській імперії [7]. Виходячи з цього, проводилась політика лавірування між болгарами й греками. На тлі греко-болгарських розбіжностей у конфесійному плані,

церкви, що відкривались в болгарських колоніях, від початку були орієнтовані не на Константинополь, а на Москву.

Останнє впливало із загального контексту російської політики стосовно представників неросійських народів і дозволяло набагато краще контролювати, у тому числі й у конфесійному плані, населення болгарських колоній.

За обсягом прав та привілеїв, з одного боку та різних обмежень – з іншого, усі існуючі (визнані) на території Російської імперії релігії становили певну ієрархічну структуру. Конфесійна ситуація, яка існувала у XIX ст. на території та навколо Одеси не була виключенням із цього правила. Після пануючої Православної, певними пільгами тут користувались інші християнські церкви: протестантські – Лютеранська та Реформатська; Вірмено-Григоріанська; Римо-Католицька. Після християнських церков наступну позицію в ієрархії займали магометани, останніми були іудеї.

Як вже було зазначено, після пануючої православної, певними пільгами в імперії користувались інші християнські церкви, зокрема, Вірмено-Григоріанська, вірними якої в Одесі були майже всі вірмени.

За правління Катерини II встановлюються прямі контакти між патріаршим престолом в Ечміадзині та російським імператорським двором. У 1768 р. Верховний патріарх-католикос Сімеон надіслав посольство до Санкт-Петербурга, а в 1773 р. було запроваджено російську єпархію Вірменської апостольської церкви; осередок її був на території Ростова-на-Дону [8].

Вірмени становили певну частину населення міста Одеси на початку її існування. Вірмено-католицький архімандрит отець Мінос Бжшкянц, який відвідав Одесу на початку XIX ст., зазначав: «Вірмени мешкають у південній частині міста, їх біля 30-ти родин, що переселилися з Григоріополя, але не мають окремої церкви й богослужіння правлять у будинках» [9].

У 1823 р. одеські вірмени подали клопотання одеському градоначальнику графу Гур'єву щодо будівництва власної церкви. З'ясувалось, що місце, про яке клопотала вірменська громада, належить Одеській міській думі. У 1824 р. Одеська міська дума надіслала до Будівничого комітету листа: «Место, состоящее близъ Вольного рынка, об уступке которого просит армянское общество для сооружения церкви, есть действительно общественное предположение к постройке дома для второй части города, почему Городская Дума

и не может согласиться на уступку этому обществу». Таким чином, у цей період вірменська церква не відбулася.

Наказом від 4 липня 1823 р. члени громади у духовній частині були передані у відання Григоріопольського духовного правління. Богослужіння відбувалися у найманому приміщенні (приватному будинку).

У 1839 р. вірменський архієпископ Нерсес звернувся з клопотанням до П. І. Федорова, що перебував на посаді Новоросійського й Бессарабського генерал-губернатора щодо затвердження фасаду молитовного будинку.

Початок будівництва означеного будинку на вулиці Базарній викликав непорозуміння в архієпископа Херсонського й Таврійського Гавріїла. Він звернувся до міської поліції через Херсонську духовну консисторію з вимогою повідомити про нову будівлю. Дізнавшись про молитовний будинок, Гавріїл у листі графу М. С. Воронцову зазначає, посилаючись на зведення законів, що будівництво є незаконним. Вірменський архієпископ Нерсес заперечує ці звинувачення, посилаючись на Повне Зібрання Законів Російської імперії де зазначалося: «К курсу действий Эчмиадзинского армяно-григорианского Синода по части распределения принадлежит предварительное рассмотрение дел об учреждении монастырей, церквей, семинарий и испрошение на них, через Главноуправляющего Грузиею, Кавказскою и Закавказкою областями и Министерства Внутренних Дел, Высочайшего разрешения» [10].

У 1840 р. будівництво було спочатку заборонено, а потім знову відновлено, проте без дозволу ставити хрест на будинку. Остання дія влади (заборона хреста) викликала непорозуміння у вірменської громади. Архієпископ Нерсес зазначав у листі до графа М. С. Воронцова: «...По существованию молитвенного дома не в ограде, а на улице, то во возвышение святости его, воздержания от неприличия проходящих дозволить воздвигнуть на молитвенном доме крест в честь, в чем по-моему не должно быть препятствия, ибо знак креста находится на молитвенных домах католиков, лютеранцев...» [10].

Право побудувати хрест вірменська громада отримала у 1844 р., звертаючись для цього у різні інстанції, навіть до МВС. Таким чином, з 1845 р. означений будинок є вже не молитовним будинком, а церквою, присвяченою Св. Григорію Просвітнику Вірменії. Вона перебувала у віданні голови Нахичевано-Бессарабської вірмено-григоріанської Єпархії.

Члени вірменської громади по духовній частині спочатку були підкорені духовному правлінню міста Карасу-Базар. Згодом, через бездіяльність карасу-базарського духовництва, постановою єпархіального голови панотця Ованеса від 4 липня 1823 р. одеське вірменське товариство було передано у відомство григоріопольського духовного правління. У 1884 р. вірменська церква була перебудована і мала дзвіницю [10].

При кожній вірменській церкві повинен був перебувати ктитор або староста. Він обирався на три роки з числа почесних вірних. До його обов'язків входило керівництво церковним майном, прибутками, побудова і ремонт церков тощо. Ктитору дозволялось виробництво та продаж свічок не лише своїм прихожанам, але й усім вірменам.

Церковну крамницю дозволялось мати поруч з вірменською церквою, але тільки з дозволу вищого місцевого керівництва й при цьому на певній відстані від храмів, російської православної церкви. Крім цього, з метою запобігання труднощам при продажу свічок, Патріарху Католікосу Всіх Вірмен було надано право встановлювати відмінність між свічками, що використовувалися Вірменською Апостольською та православною церквами [10].

Прибутки, що їх отримувала церква, могли бути: 1) постійні, що визначались від приходу при отриманні посади; 2) надання, що отримувалися за виконання духовних треб; 3) добровільні приношення. Надання за треби визначалися такі: за молитву породіллі – 10 коп. сріблом, за хрещення немовля – 20 коп. сріблом, за весілля – 40 коп. Священикам вірменської апостольської церкви заборонялося вимагати більшу за визначену суму, а також відмовляти у здійсненні обрядодії у разі несплати. При кожній вірменській церкві повинен був бути опис усього нерухомого майна, церковної утворі, інших речей та грошей, усіх прибутків [10].

Церква займалась справами церковно-приходського училища для дітей вірмен; в Одесі було також створено церковно-приходське попечительство для бідних прихожан-вірмен [10]. Це товариство ставило собі за мету надавати допомогу бідним прихожанам-вірменам у необхідних випадках, а також надавати щомісячні грошові допомоги тим з вірмен, хто цього найбільше потребував [10]. Наприклад, у 1910 р. церковним попечительством було надано грошових допомог на суму 863 руб. 85 коп. На ці кошти діти членів вірменської громади отримували повноцінну середню й вищу освіту у приватних та державних навчальних закладах [10].

Таким чином можна зазначити, що вірменська церква чекала свого відкриття майже 25 років з моменту першого клопотання вірменської громади про її будівництво. Як і інші «інославні» церкви, вона мусила будуватися коштом самих прихожан без державної допомоги. Крім цього, Російський уряд через місцеву владу всіляко перешкоджав будівництву і навіть надавав образливий дозвіл будувати церкву без хреста. Показовим є також дозвіл на будівництво церковної крамниці для вірмен на певній відстані від православної церкви – уряд піклувався про відсутність конкуренції і, таким чином дбав про підтримання прибутків офіційної конфесії.

Література:

1. Флоровский Г. Пути русского богословия / Пред. И. Мейендорфа. – 3-е Изд. – Париж: YMCA – PRESS, 1983. – 599 с.
2. Синодский вследствие Именного: Об учреждении Соборных церквей в некоторых городах на денежном окладе; об ассигновании суммы на жалование Священно и церковнослужителям оных церквей и о перемене названий Епархий для единообразных по званию тех Губерний, в коих кафедры их состоят // ПСЗРИ. – СПб., 1830. – Собр. I. – Т. XXV. – № 19070. – от 4 августа 1799 г. – С. 750-754.
3. Именной, данный Екатеринославскому и Таврическому Генерал-Губернатору Графу Зубову: Об устройении селения единоверных народов в городе Одессе и окрестностях оного // ПСЗРИ. – СПб., 1830. – Собр. I. – Т. XXXIII. – № 17320 от 19 апреля 1795 г. – С. 686-688.
4. Пряхин Ю. Д. Греческие воинские формирования в истории Одессы: причины создания, структура, решаемые задачи // Одесі – 200: Тези доп. міжнар. наук. -практ. конф. (м. Одеса, 6-8 вересня 1994 р.). – Ч. 1. – Одеса: б. и., 1994. – С. 129-131.
5. Скальковский А. А. Первое тридцатилетие города Одессы. 1793-1823. – Одесса: Городская типография, 1837. – 296 с.
6. Гребцова И. С. Болгарское настоятельство в системе национальных благотворительных обществ Одессы 2-й половины XIXв.: сравнительная характеристика источниковой базы // Україна і Болгарія: віхи історичної дружби: Матер. міжнар. конф., присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського іга (Одеса, 29 – 31 жовтня 1998 р.). – Одеса, 1999. – С. 161-168.
7. Забунов И. Д. Болгары Юга России и национальное болгарское возрождение в 50 – 70-е гг. XX в. – Кишинев: “Штиинца”, 1981. – 160 с.

8. Законодательство Екатерины II.: В 2 Т. – М.: Изд-во Юрид. лит., 2000. – Т. I. – 1040 с.
9. Меликсет – Беков Л. М. Из материалов для истории армян на юге России. – Одесса: “Славянская” типогр., 1911. – 14 с.
10. Давтян Д. А. История Храма Св. Григория Просветителя Армянской Апостольской церкви в Одессе. – Одесса: Студия “Негоциант”, 2004. – 108 с.

Костира О. В., ОНЮА

Ф. В. ТАРАНОВСЬКИЙ ЯК ПРИХИЛЬНИК БАГАТОСТОРОННЬОГО ПІДХОДУ ДО ПІЗНАННЯ ПРАВА

В рамках данної научної публікації проведено аналіз одного із аспектів багатогранної научної діяльності видатного представника вітчизняної правової науки кінця ХІХ – першої третини ХХ вв. Федора Васильовича Тарановського, присвяченого вивченню основ методологічного підходу вченого до пізнання права.

This research publication analyses one of multiple aspects of scientific research of an outstanding legal scholar, (late 19th – early 20th century) Fyodor Vasilyevich Taranovsky, investigating the methodological foundations of scientific approach to cognition of law.

Постановка проблеми. В сучасних умовах істотно збільшився інтерес до історії правової науки, життєвого та інтелектуального досвіду вітчизняних правознавців, особливо другої половини ХІ – початку ХХ століть. Актуальним завданням сучасного вітчизняного правознавства стало глибоке вивчення усіх юридичних шкіл і напрямків, існуючих в Україні, їхнього внеску у дослідження державно-правових явищ. У цьому контексті значний інтерес становить наукова діяльність одного з найвизначніших представників вітчизняної правової науки кінця ХІ – першої третини ХХ ст., Федора Васильовича Тарановського (1875-1936) – академіка Української Академії наук (з 1918 р.), дійсного члена Сербської королівської академії і ряду Європейських наукових товариств, надзвичайно різнобічного вченого, яким зроблений значний внесок у розробку багатьох проблем правознавства.

Аналіз останніх досліджень. Актуальність теми обумовлена також відсутністю систематичних досліджень, присвячених науково-правовій спадщині Ф. В. Тарановського. Є лише окремі